

ملاحظات امنیتی - دفاعی در آمایش سواحل مکران ایران^۱

سیدحسین حسینی^۲

عباس علی پور^۳

سیدمصطفی هاشمی^۴

چکیده

یکی از مهم‌ترین مسائلی که در ارائه الگوهای آمایشی توسعه مناطق به آن توجه نمی‌شود یا کم‌تر توجه می‌شود، ملاحظات امنیتی - دفاعی است. در صورت عدم توجه به ملاحظات امنیتی - دفاعی در طرح‌های توسعه، ایجاد امنیت که برای اجرای هر برنامه‌ای لازم است، حاصل نمی‌شود و برنامه‌ریزی را با مشکل جدی روبه‌رو می‌نماید. روش تحقیق این مقاله توصیفی - تحلیلی است. اطلاعات موردنیاز این پژوهش با استفاده از روش کتابخانه‌ای و با مراجعه به منابع معتبر، کتب و مقالات و استفاده از سایت‌های معتبر گردآوری شده است. ابزار تحقیق حاضر، تصاویر ماهواره و نرم‌افزار Arc Gis است. در این تحقیق به تحلیل و بررسی شاخص‌های ملاحظات امنیتی - دفاعی سواحل مکران ایران که در قالب سه گروه از شاخص‌های محیط طبیعی، اجتماعی - اقتصادی و نظامی است، پرداخته شد. نتایج، حاکی از آن است که در شرایط حاضر، کشور ایران باید در ابتدای امر، در منطقه سواحل مکران، ملاحظات امنیتی - دفاعی را از بعد مسائل نظامی در سرلوحه اقدامات خود قرار دهد تا با این رویکرد، امنیت که لازمه ورود سرمایه‌گذاران و گردشگران به این منطقه است، فراهم تا در نهایت، امنیت پایدار حاصل شود. به‌طور کلی نتایج تحقیق نشان می‌دهد که برای طرح توسعه در منطقه سواحل مکران کشور از راهبردهای توسعه یکپارچه منطقه‌ای (رویکرد شبکه منطقه‌ای به‌جای قطب رشد) استفاده شود؛ چراکه تجمع امکانات و فعالیت‌ها در نزدیکی بندر چابهار در آینده باعث عدم تعادل در منطقه سواحل مکران خواهد شد. در پایان، این نکته قابل‌ذکر است که در صورت عدم توجه مدیران و برنامه‌ریزان کشور به مزیت‌های نسبی این منطقه و عدم ایجاد زیرساخت‌های موردنیاز، بندر گوادر پاکستان به‌عنوان مهم‌ترین رقیب این منطقه می‌تواند از مزیت‌های سواحل مکران ایران به نفع خود استفاده نماید.

کلیدواژه‌ها

الگوی آمایش؛ ملاحظات امنیتی - دفاعی؛ توسعه منطقه‌ای؛ سواحل مکران ایران

۱. این مقاله بر مبنای یافته‌های یکی از طرح‌های تحقیقاتی انجام‌شده در مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی ارائه شده است.

۲. کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، دانشگاه تهران؛ s.h.hoseini1371@gmail.com (نویسنده مسئول)

۳. عضو هیئت‌علمی دانشگاه جامع امام حسین (ع)

۴. دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران

الزامات تحقق طرح آمایش سرزمین در جهت توسعه بلندمدت کشور و مبتنی بر اصول مصوب آمایش سرزمین است که شامل ملاحظات امنیتی و دفاعی، کارآیی و بازدهی اقتصادی، وحدت و یکپارچگی سرزمین ایران، گسترش عدالت اجتماعی و تعادل‌های منطقه‌ای، حفاظت محیط‌زیست و احیای منابع طبیعی، حفظ هویت اسلامی- ایرانی و حراست از میراث فرهنگی، تسهیل و تنظیم روابط درونی و بیرونی اقتصاد کشور و رفع محرومیت‌ها، به‌خصوص در مناطق روستایی کشور است (ضوابط ملی آمایش سرزمین، ۱۳۸۳). یکی از مهم‌ترین ابعاد آمایش سرزمین که به‌طور عمده کم‌تر به آن توجهی شده است، بعد دفاعی است (پورموسوی، ۱۳۸۶: ۵). آمایش دفاعی به‌عنوان ساماندهی محیط جغرافیایی (فضایی) و توزیع معقول و مناسب اماکن حیاتی و مراکز حساس و زیرساخت‌ها با توجه به تهدیدها و استفاده بهینه از قابلیت‌های محیطی به‌منظور ایجاد ثبات، بازدارندگی و مقابله با تهدیدهاست که حداکثر توان و قابلیت‌های دفاعی را برای کشور فراهم کند (سهامی، ۱۳۸۸: ۲۶). با توجه به اهمیت این موضوع و در راستای اهداف آن باید ذکر کرد که یکی از عوامل مؤثر در استفاده از ملاحظات امنیتی و دفاعی در طراحی یا توسعه و فعالیت، شناسایی عامل خطرها و تهدیدهایی است که در برابر آن باید ایمن بود، تا با شناخت ابعاد و ویژگی تهدیدهای محتمل نسبت به طراحی چگونگی مقابله با آنها اقدام کرد؛ بنابراین می‌توان گفت هر چیزی که در مقابل امنیت یک مجموعه قرار گرفته است و امنیت و ثبات آن مجموعه را به‌خطر می‌اندازد، به‌عنوان تهدید مطرح می‌شود (Kummer, 2010: 35).

سواحل، از زمان‌های گذشته، دارای ارزش و اهمیت خاصی بوده و محل رشد و شکوفایی تمدن‌ها و مقصد سفرهای بحری بوده است و امروزه نیز نقش و اهمیت سواحل دریا و موقعیت راهبردی آن به‌لحاظ مسائل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، سیاحتی و... بسیار آشکار است و سواحل دریا به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مراکز اقتصادی، صنعتی و امنیتی در رشد و شکوفایی هر کشور مطرح است (ذوالفقاری، ۱۳۸۴: ۷۲). سواحل مکران ایران با دارا بودن ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی فوق‌العاده اقتصادی، امنیتی، دسترسی و ارتباطات منطقه‌ای و بین‌المللی، واجد کارکردهای تولیدکننده قدرت در کشور است که تاکنون آن‌طور که باید مورد توجه قرار نگرفته و با وجود دارا بودن ظرفیت‌های فوق‌الذکر که دیگر مناطق ایران فاقد چنین ظرفیت‌هایی هستند، از مزیت‌های این مناطق برای توسعه خیلی کم استفاده شده است و هنوز این منطقه را می‌توان جزء مناطقی دانست که دارای امنیت کم‌تری است (حافظنیا و رومینا، ۱۳۸۴: ۶). بنابراین، در این پژوهش به بررسی اهمیت سواحل مکران ایران با تأکید بر ملاحظات امنیتی - دفاعی پرداخته خواهد شد.

اهداف تحقیق

۱. بررسی، شناسایی و تشریح وضعیت شاخص‌های ملاحظات امنیتی دفاعی در سواحل مکران ایران؛
۲. ارائه ملاحظات امنیتی - دفاعی متناسب با اصول آمایش سرزمین در سواحل مکران ایران؛
۳. ارائه راهکارهایی جهت ارتقای شاخص‌های ملاحظات امنیتی - دفاعی در سواحل مکران ایران؛

روش تحقیق

روش تحقیق این مقاله توصیفی - تحلیلی است. همچنین اطلاعات موردنیاز با استفاده از روش کتابخانه‌ای و با مراجعه به منابع معتبر، کتب و مقالات و استفاده از سایت‌های معتبر گردآوری شده است. برای بررسی‌ها و تحلیل‌های تحقیق از تصاویر ماهواره و نرم‌افزار Arc Gis استفاده شد. در این تحقیق ابتدا شاخص‌های مرتبط با ملاحظات امنیتی - دفاعی در سه گروه شاخص‌ها مشخص شده است، سپس هر شاخص به صورت زیر شاخص‌هایی توضیح داده شده است.

جدول ۱. شاخص‌ها و زیرشاخص‌های تحقیق

زیر شاخص	شاخص‌های امنیتی دفاعی
خشکی و کم‌رونق بودن کشاورزی	تهدیدات امنیتی - دفاعی از بعد محیط طبیعی
احتمال وقوع سونامی و زلزله	
بندر گوادر پاکستان	تهدیدات امنیتی - دفاعی از بعد اقتصادی
ورود کالاهای قاچاق و مواد مخدر	
ساختار جمعیتی	تهدیدات امنیتی - دفاعی از بعد اجتماعی، فرهنگی و سیاسی
عدم وجود برنامه‌ریزی بلندمدت	
تحریم‌های غرب علیه ایران و منطقه	
بنیادگرایی	
دوری از مرکز کشور	
فقر فرهنگی مردم در منطقه	
اقدامات تروریستی	تهدید امنیتی دفاعی از بعد نظامی
حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای	
توپوگرافی	

منبع: تحقیقات نویسندگان

مبانی نظری

اصولاً کلمه آمایش به مجموعه فعالیت‌هایی اشاره دارد که به‌نوعی در معانی مختلف در مصدر آمودن مستتر است. آمودن آن‌گونه که لغت‌نامه دهخدا معنا کرده است به‌معنای آمیختن، درنشانیدن، مستعدکردن و آراسته‌کردن است. آمایش مناطق مرزی نوعی برنامه‌ریزی است که توسعه را با امنیت و دفاع، از نیازهای مناطق مرزی، در چارچوب شرایطی که مناطق مرزی دارند، به یکدیگر پیوند می‌دهد و راهکاری برای توسعه مناطق مرزی معرفی می‌کند که در آن امنیت و توسعه، لازم‌وملزوم یکدیگرند (عندلیب، ۱۳۸۰:۱۴). آمایش سرزمین در رابطه با بخش دفاع، استقرار بهینه واحدهای نظامی در فضا برای تأمین حداکثر قابلیت دفاع و حداقل آسیب‌پذیری می‌باشد (چوخاچی‌زاده مقدم، ۱۳۸۱:۵۲).

امنیت پایدار و توسعه پایدار

از دیدگاه گروه پژوهشی آکسفورد، امنیت پایدار نه از کنترل، بلکه از تغییر بنیادین در نحوه سازمان‌یافتگی و حفظ قدرت در جهان حاصل می‌شود (Resarch, 2012, Oxford Group). بوژان، امنیت را آزادی از تهدید و توان دولت‌ها و جوامع برای حفظ هویت مستقل خود معرفی کرده است (Udovic et.all, 2006:5). امنیت پایدار و توسعه پایدار ابعاد به‌هم‌پیوسته و تجزیه‌ناپذیرند. امنیت، لازمه توسعه است و توسعه یکی از شروط مهم برای رسیدن به امنیت پایدار به‌ویژه در جهان سوم به‌شمار می‌رود (رضائی سکه‌روانی، ۱۳۹۶:۲۵).

باتوجه به مختصات «پایداری» و «امنیت»، امنیت پایدار؛ اطمینان قوی توأم با شواهد عینی نسبت به بقا، تداوم و استمرار وضعیت‌ها و نظام‌های مؤثر در حفظ و ارتقای فیزیک جسمانی، هویت و دارایی‌های مادی و معنوی ازسوی امنیت‌جویان در برابر تهدیدات موجود و متصور حال و آینده، تعریف می‌شود. براین‌مبنا امنیت پایدار شامل شرایط زیر است:

- ابعاد فیزیکی و هویتی دارد؛

- حاصل تقریب ادراک، تصور و ارزیابی براساس شاخص‌های قابل‌مشاهده و سنجش

است؛

- معطوف به وضعیت و نظام‌های مؤثر در پویایی امنیت‌جویان است (قیصری، ۱۳۹۲:۵۰).

عرصه‌های اقدام در امنیت پایدار

هر نظام سیاسی یا اتحادیه منطقه‌ای، جغرافیایی امنیتی دارد که کانون‌های تهدید و نوع بی‌ثباتی‌ها در آن شناسایی می‌شوند (افتخاری، ۱۳۷۹: ۱۴). این محیط عرصه اقدام پایدارسازی امنیت است. هرگونه تغییر (واقعی یا تصویری) در این عرصه اقدامات و برنامه‌های پایدارسازی را متأثر می‌سازد. در ادامه، عرصه‌های اقدام در امنیت پایدار تشریح می‌شود.

عرصه اقدام ملی (داخلی)

در این عرصه، نوعاً سرزمین و جغرافیای سیاسی، مرزها، نظام سیاسی و اتباع دولت ملی، موضوع تصمیمات و ملاحظات پایدارسازی قرار می‌گیرند (قیصری، ۱۳۹۲: ۵۲). در این عرصه، هدف مهار تهدیداتی است که به‌نحوی موجودیت نظام سیاسی را تهدید می‌کنند. این‌گونه تهدیدات از ایدئولوژی‌ها، منازعات قدرت میان نظامیان و غیرنظامیان یا جناح‌های سیاسی و نخبگان رقیب ناشی می‌شود (Thomas 2003: 220).

عرصه فراملی (منطقه‌ای)

تهدیدات این عرصه مبدأ مشخص و روشنی ندارند و آسیب‌های زیاد و در سطح وسیع از سلامت انسان تا تخریب و اختلال در سامانه رایانه‌های شخصی، دولتی، شرکت‌ها و شبکه‌های حمل‌ونقل هوایی، قطارها، بازارهای مالی، بانک‌ها، رسانه‌ها، شبکه‌های تولید و توزیع برق و مخابرات ایجاد می‌کنند (Kayyem, 2012). ناپایداری‌های این عرصه خاص یک منطقه مثلاً غرب آسیا (خاورمیانه)، خلیج فارس، دریای خزر، آسیای مرکزی، قفقاز و... است. قاچاق موادمخدر، مهاجرت‌های غیرقانونی، گروه‌های تروریستی و تجزیه‌طلب که دامنه فعالیت آن‌ها یک منطقه یا چند کشور است؛ همانند القاعده، پژاک و طالبان که اقدامات آنان؛ ترکیه، ایران، افغانستان، پاکستان، عراق و سوریه را دربرمی‌گیرد. تهدیدات سطح منطقه‌ای ناشی از خصومت و منازعه میان دولت‌های یک منطقه است. کمیابی منابع و اختلافات ارضی، عامل اصلی این تهدیداتند (Tookey, 2007: 192).

عرصه بین‌المللی

اقدامات این سطح بر مفروضه‌ای استوار است که «امنیت یک دولت وابسته به امنیت سایر دولت‌ها یا لاقلاً یک دولت دیگر است...؛ یعنی امنیت یک طرف، شدیداً از اقدامات طرف مقابل متأثر می‌شود و برعکس. نتیجه آن، آسیب‌پذیری متقابل دولت‌ها در فضای بین‌المللی است (Woh forth, 2010: 15). از اقدامات پایدارسازی در این سطح «قابلیت‌های دفاع و بازدارندگی در شرایط وابستگی استراتژیک» است. منظور از «وابستگی استراتژیک، وضعیت توزیع نسبی قدرت میان کشورهاست» (Hafnd orn, 1991: 214) و قدرت به قابلیت‌های بسیج امکانات اقتصادی، فناورانه و نظامی کشورها ارجاع دارد (قیصری، ۱۳۹۲: ۵۸).

فروپاشی روسیه در دهه ۱۹۹۰م، مسائل جهانی‌شدن، تهدیدات و نگرانی‌های زیست‌محیطی، انرژی، مهاجرت، امراض واگیر، تروریسم بین‌المللی، حقوق بشر، جنگ‌های سایبری، ایران‌هراسی، شیعه‌هراسی و اسلام‌هراسی، نمونه‌هایی از تهدیدات این عرصه می‌باشند (Shaffer, 2007 ; Hamre, 2012: 11).

اهداف امنیتی طرح آمایش سرزمین

الف) پاسداری از انقلاب اسلامی و تداوم آن و حفظ دستاوردهای آن؛

ب) حفظ و دفاع از نظام جمهوری اسلامی ایران، استقلال، تمامیت ارضی و حاکمیت ملی و منافع کشور؛

ت) حفظ و تأمین منافع ملی در خارج از مرزهای کشور؛

ث) حفظ و استقرار نظم و امنیت عمومی و تأمین آسایش عمومی و مرزی و حقوقی و قانونی مردم (عزتی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۸۳).

امنیت دارای معانی گسترده، مبهم و پیچیده‌ای است و دارای ابعاد و وجوه

گوناگون است (Art, ۱۹۹۳: ۸۲۰-۸۲۲). باری بوزان از محققان برجسته مباحث

امنیتی، تهدیدات را در پنج گروه اصلی طبقه‌بندی کرده است: تهدیدات نظامی،

سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی (Buzan, 1991: 19).

در اینجا لازم است برای مشخص شدن ابعاد ملاحظات امنیتی دفاعی انواع امنیت را

تعریف و مشخص نمود. انواع امنیت به قرار زیر است:

۱. امنیت ملی (نظامی)

این واژه در قرن بیستم و به‌ویژه بعد از جنگ جهانی دوم، متداول شده است. در ساده‌ترین تعاریف، امنیت ملی این‌گونه تعریف می‌شود: توانایی یک ملت برای حفاظت از ارزش‌های حیاتی داخلی درمقابل تهدیدات خارجی و اینکه کشورها چگونه سیاست‌ها و تصمیمات لازم را برای حمایت از ارزش‌های داخلی درمقابل تهدیدات خارجی اتخاذ می‌کنند. در یک تعریف دیگر، امنیت ملی را توانایی کشور در دفع تهدیدهای خارجی علیه حیات سیاسی یا منافع ملی خود می‌گویند (shaw david, 2010: 84). امروزه هیچ کشوری در تأمین امنیت ملی، تنها به مقابله با تهدیدات نظامی بسنده نمی‌کند، بلکه انواع تهدیدات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، روانی، رسانه‌ای و... را در نظر می‌گیرد.

۲. امنیت سیاسی

امنیت سیاسی، یکی از «موضوعات» کلان امنیت است که خود، سطوح و موضوعات جزئی‌تری را دربردارد. براین‌اساس، گاهی منظور از امنیت سیاسی، امنیت نظام سیاسی است (سطح کلان) و گاهی منظور از امنیت سیاسی، امنیت/آزادی‌های سیاسی افراد است (سطح خرد). (رحمت‌الهی و همکاران، ۱۳۹۴: ۴).

براین‌اساس و با مطالعه حقوق سیاسی که برای «افراد» در یک جامعه اسلامی ازسوی فقها ترسیم شده است، می‌توان سه حق برای افراد در نظر گرفت که نیازمند صیانت، پاسداری و احترام ازسوی دولت است و در اعمال این حقوق، افراد باید احساس امنیت داشته باشند. به‌عبارت‌دیگر، «موضوعات» امنیت سیاسی افراد عبارتند از: حق به‌کارگیری و ابراز هر عقیده سیاسی، حق انتخاب‌شدن و حق انتخاب‌کردن (رحمت‌الهی و همکاران، ۱۳۹۴: ۴).

۳. امنیت فرهنگی

بسیاری معتقدند بحث از امنیت فرهنگی در ذیل موضوع امنیت ملی قرار دارد و یکی از مؤلفه‌های اصلی آن را تشکیل می‌دهد. امنیت فرهنگی یکی از مهم‌ترین ابعاد امنیت ملی و به مفهوم آن است که از یک سو فرهنگ جامعه از مؤلفه‌های عقلایی، واقع‌بینانه، سازنده، عادلانه، پویا و منطبق با معیارهای مطلوب علمی شکل‌گرفته باشد و ازسوی دیگر فرهنگ و تولیدات فرهنگی جامعه نیز ضمن درامان‌بودن از خطر تهدیدها، از روند رشد فزاینده‌ای برخوردار باشند (تهامی، ۱۳۸۹: ۸۹).

از سوی دیگر مقابله با تهاجم فرهنگی در تضمین امنیت فرهنگی بسیار مهم است که دارای سه صورت «تحمیل فرهنگی»، «تخریب فرهنگی» و «تهدید فرهنگی» است. فرهنگ یک جامعه با تمام جنبه‌های آن از قبیل آداب و رسوم و سنن؛ دین و مذهب؛ اعتقادات؛ هنجارها و رفتارهای اجتماعی و غیره از جمله عوامل برون‌ساختاری است که در تحقق امنیت - اجتماعی اثر می‌گذارد. آداب و رسوم یک جامعه؛ دین و مذهب حاکم بر جامعه و اعتقادات مردم در یک محیط می‌تواند هم امنیت را ایجاد کند و هم محیط را ناامن سازد (تصدیقی، ۱۳۸۹: ۸۶).

۴. امنیت اقتصادی

امنیت اقتصادی یکی از مهم‌ترین ابعاد امنیت ملی و از اصول مهم و زیرساخت‌های اساسی کشورها برای دستیابی به توسعه اقتصادی و ارتقای سطح رفاه اجتماعی محسوب می‌شود و از این رو همیشه مورد توجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان اقتصادی کشورها بوده است (عزتی و دهقان، ۱۳۸۷: ۸). امنیت اقتصادی عبارت است از آزادی از هر نوع ترس، شک و ابهام در بلاجراماندن تعهدات و مطالبات و در عین حال، حصول اطمینان از برخورداری از ثمره فعالیت‌هایی است که در زمینه تولید ثروت و مصرف آن صورت می‌پذیرد (همان).

۵. امنیت حقوقی یا قضایی

اصل امنیت حقوقی به گونه‌ای گسترده در علم حقوق و نیز بحث‌های سیاسی مورد استفاده قرار می‌گیرد. برعکس، شناخت نسبت بدان در متون قانونی و رویه قضایی بسیار محدود است. اصل امنیت حقوقی از اصول حقوق عمومی است که در تمامی نظام‌های حقوقی مورد استناد قرار می‌گیرد. ریشه این اصل به ویژگی‌هایی از نظام حقوقی بازمی‌گردد که امروزه اجزای جدایی‌ناپذیر آن نظام‌ها به‌شمار می‌روند (ویژه، ۱۳۸۹: ۹۶) باید توجه داشت که اصل امنیت حقوقی یکی از شاخص‌های مهم دولت حقوقی است؛ به‌صورتی که اگر غایت دولت حقوقی را تضمین و حمایت از حق‌ها و آزادی‌های شهروندان در نظر بگیریم، اصل «امنیت حقوقی» در کنار اصل «برابری» زمینه‌ساز غایت فوق هستند. به‌دیگرسخن، اگر در نظام حقوقی، امنیت حقوقی و برابری شهروندان تضمین نشود، بی‌گمان در آن جامعه نمی‌توان از تضمین و حمایت مؤثر حق‌ها و آزادی‌های شهروندان سخن گفت (همان).

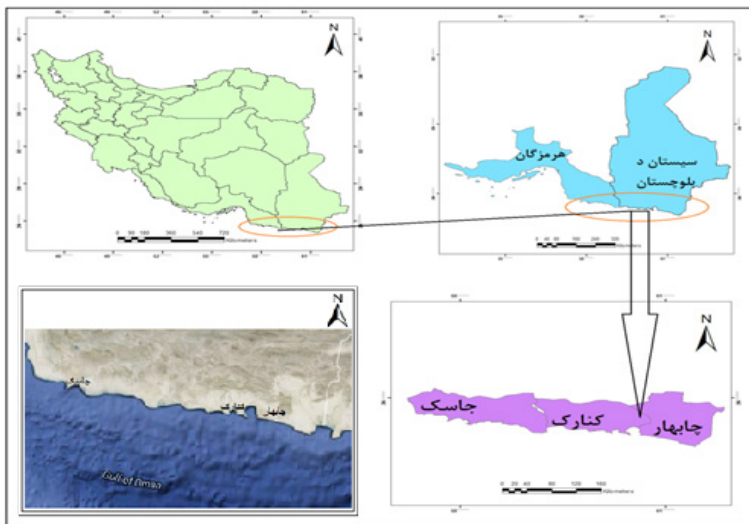

۶. امنیت زیست محیط

مفاهیم مربوط به «امنیت زیست محیطی» یا «سیاست زیست محیطی» از سال ۱۹۸۷ میلادی، هنگامی که مجمع عمومی سازمان ملل متحد برای نخستین بار اقدام به معرفی این مفهوم کرد، عمومیت یافت. طبق این معرفی، منطق اساسی امنیت زیست محیطی این است که در چشم انداز جهانی، نوع بشر به گونه‌ای گذران زندگی می‌کند که از حد تحمل کره زمین خارج است و اغلب این منطق در چارچوب‌های محلی و منطقه‌ای نمایان تر است (احمدی و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۲۶). امنیت زیست محیطی، پاسداری از منافع حیاتی فرد، جامعه و محیط زیست طبیعی در برابر تهدیدهای برخاسته از برخوردهای انسانی و طبیعی محیط زیست است (کاویانی‌راد، ۱۳۹۲: ۲۶).

قلمرو و محدوده تحقیق (مکانی، زمانی، موضوعی، سازمانی و...)

منطقه سواحل مکران ایران شامل شهرستان‌های (چابهار، کنارک و جاسک) با مساحت ۵۵۰۳۱ کیلومتر مربع که حدود ۵,۲ درصد از مساحت کل کشور را دربرمی‌گیرد. در قسمت جنوب شرقی ایران بین ۲۵ درجه و ۱۵ دقیقه تا ۲۶ درجه و ۴۰ دقیقه عرض شمالی و ۵۶ درجه و ۵۷ دقیقه تا ۶۱ درجه و ۴۵ دقیقه طول شرقی قرار گرفته است. باتوجه به موقعیت جغرافیایی دریای عمان می‌توان محدوده منطقه مکران ایران را از خلیج گواتر تا دهانه تنگه هرمز مشخص نمود که شامل شهرستان‌های چابهار و کنارک در استان سیستان و بلوچستان و شهرستان جاسک در استان هرمزگان می‌شود. منطقه مکران ایران از شمال به رشته‌کوه‌های مکران، از غرب به شهرستان میناب و قشم استان هرمزگان، از طرف جنوب به دریای عمان و از جهت شرق به مرز کشور پاکستان محدود می‌شود. طبق سرشماری سال ۱۳۹۵ جمعیت کل منطقه تحقیق برابر ۴۴۰۳۰۰ نفر است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

منبع: (ترسیمات نویسندگان)

یافته‌های تحقیق

ارزش سواحل مکران

از زمان‌های گذشته سواحل، دارای ارزش و اهمیت خاصی بوده و محل رشد و شکوفایی تمدن‌ها و مقصد سفرهای بحری بوده است (ذوالفقاری، ۱۳۸۴: ۷۲). سواحل مکران ایران با دارا بودن ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی فوق‌العاده اقتصادی، امنیتی، دسترسی و ارتباطات منطقه‌ای و بین‌المللی واجد کارکردهای تولیدکننده قدرت در کشور است که تاکنون آن‌طور که باید مورد توجه قرار نگرفته است (حافنیا و رومینا، ۱۳۸۴: ۵). سواحل دریای عمان، یا بنا بر تأکید رهبر معظم انقلاب، سواحل مکران، عقبه منطقه خلیج فارس در برابر دشمنان فرامنطقه‌ای ایران به حساب می‌آید؛ به نحوی که نیروهای متخاصم برای هرگونه اقدامی در خلیج فارس، مجبور به عبور از این دریا هستند. با توجه به احاطه ایران بر کرانه شمالی دریای عمان، با یک برنامه‌ریزی دفاعی دقیق می‌توان به مقابله با تحرکات دشمن در این منطقه پرداخت و آن را در خلیج فارس در تنگنا قرار داد (فیضی، ۱۳۹۰: ۳۴۴).

در شرایط کنونی، خلیج فارس تنها راه ارتباطی ایران به دنیای خارج است. ساختار ارتباطی ایران از مرکز ایران به سوی داخل خلیج فارس و از خلیج فارس به سمت خارج آن می‌باشد؛ یعنی ایران از طریق خلیج فارس و تنگنای تنگه هرمز با نظام جهانی پیوند

می خورد. تنگه هرمز در حال حاضر به عنوان عامل قدرت برای ایران محسوب نمی گردد، بلکه عامل ضعف قدرت ملی ایران است؛ زیرا ایران وابسته ترین کشور منطقه به تنگه هرمز است و ۱۰۰ درصد صادرات انرژی فسیلی ایران و بیش از ۸۰ درصد واردات و صادرات کشور از طریق این مسیر انجام می شود؛ بنابراین در شرایط بروز محاصره دریایی و تهدید امنیت تنگه هرمز، ایران به شدت آسیب پذیر خواهد بود. از این رو، سواحل مکران ایران ظرفیت مناسبی برای خروج ایران از تنگنای ارتباطی دریایی محسوب می شود. از سوی دیگر، ایران از جهات مختلف با تهدیدات مختلف روبه روست؛ بنابراین، سواحل دریای عمان منطقه امن تری جهت خروج نسبی ایران از تهدیدات موجود و تهدیدات مفروض است (حافظنیا و رومینا، ۱۳۸۴: ۱۰)، مشروط بر اینکه تحولی در ساختار فضایی ارتباطی کشور بر اساس ارزیابی های جامع انجام گیرد و طرح آمایشی آن تهیه شود.

از بُعد امنیت ملی، موقعیت راهبردی منطقه سواحل مکران ایران که از سویی ناشی از قرارگیری آن در مدخل ورودی دریای عمان و خلیج فارس و از سوی دیگر داشتن خورهای شرقی است و نیز نقش بندرگاهی آن به دلیل نزدیکی به شبه قاره هند و توان طبیعی آن در ایفای نقش پوشش بر بندرها، خلیج از نظر کنترل تنگه هرمز و اشراف آن بر سواحل جنوبی دریای عمان، امکان کنترل دقیق بر خطوط نظامی در اقیانوس هند و تنگه باب المندب را به منطقه داده است (بلوچ و لطفی، ۱۳۹۷: ۸۵).

تهدیدات امنیتی دفاعی از بعد محیط طبیعی در سواحل مکران ایران

- خشکی و کم رونق بودن کشاورزی

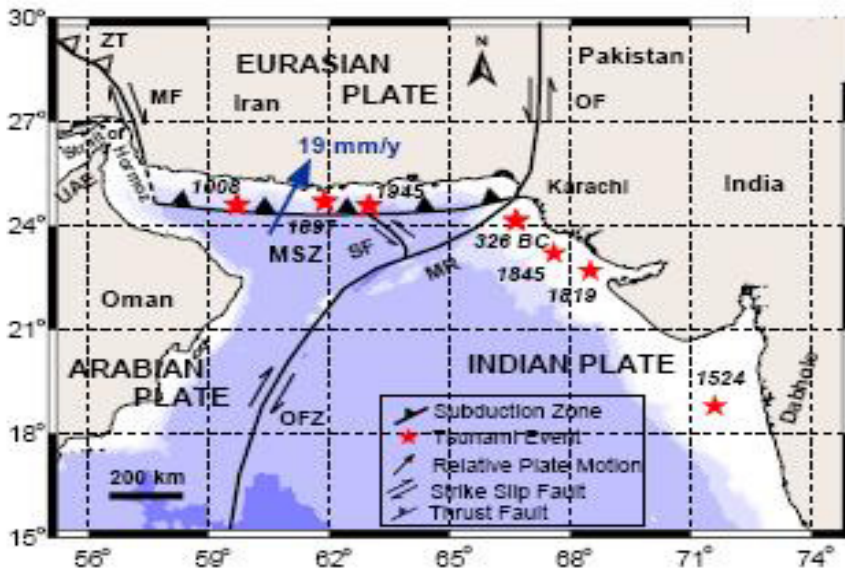
خشک سالی در ایران به عنوان یک فاجعه طبیعی برای تمام مردم، به ویژه کشاورزان شناخته شده است. سواحل مکران نیز به لحاظ نزولات جوی ناچیز و اقلیم آن بیابانی و نیمه بیابانی است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۸). اکثر رودهای این منطقه کم آب و فصلی و در بیشتر مواقع سال، خشک می باشند. عامل کم آبی به همراه عدم وجود خاک و زمینه ای مناسب برای کشاورزی در این مناطق باعث شده است که فعالیت های زراعی در سواحل مکران بسیار کم رونق باشد.

- وقوع سونامی

منطقه فرورانش مکران در شمال غربی اقیانوس هند، یکی از نواحی سونامی خیز در این اقیانوس است که در گذشته‌ای نه‌چندان دور، (حدود ۶۴ سال پیش)، در پی زلزله‌ای با قدرت ۸٫۲۵ ریشتری یک سونامی بزرگ را تولید کرد که حدود ۴۰۰۰ کشته در سواحل منطقه برجای گذاشت (شوشتری‌زاده ناصری و همکاران، ۱۳۹۱: ۲). این گسل که از سواحل پاکستان به موازات ساحل ایران کشیده شده است، احتمال وقوع سونامی را در سواحل سیستان و بلوچستان دوچندان می‌کند و رخداد سونامی در این منطقه، کشورهای ایران، عمان، پاکستان و هند را متأثر خواهد کرد. با توجه به نزدیک بودن این گسل به ساحل دریا سونامی ایجاد شده بسیار خطرناک خواهد بود و می‌تواند تجهیزات بندری این سواحل را با تهدید جدی روبه‌رو کند.

شکل ۳. موقعیت گسل مکران و سونامی‌های تاریخی

منبع: (شوشتری‌زاده ناصری و همکاران، ۱۳۹۱: ۲)

تهدیدات امنیتی دفاعی از بعد اقتصادی در سواحل مکران ایران

- بندر گوادر پاکستان

از مهم‌ترین تهدیدات اقتصادی سواحل مکران ایران باید از بندر گوادر واقع در کشور پاکستان نام برد که در صورتی که ایران در زمینه ایجاد و احداث زیرساخت‌های حمل‌ونقل دریایی (اسکله‌ها) و سایر امکانات و خدمات کوتاهی نماید، این بندر در بعد ترانزیتی و بازرگانی جایگزین بندرهای ایرانی خواهد شد، به خصوص که در حال حاضر کشور چین در صدد سرمایه‌گذاری و احداث تجهیزات بندری و به تبع آن ایجاد مسیر ترانزیتی از این بندر به آسیای میانه و افغانستان است.

شکل ۴. موقعیت بندر گوادر پاکستان

منبع: (Google Earth, Image Landsat, 2017, Copernicus US Dept of State Geographer)

– ورود کالاهای قاچاق و موادمخدر

ایران در مسیر دو منبع اصلی مواد مخدر تولیدی در (افغانستان) و مصرف در (اروپا) قرار دارد. انتقال موادمخدر تولیدی در افغانستان به بازارهای اروپا از راه فضای سرزمینی ایران دربرگیرنده چند امتیاز کم‌تر قابل جایگزین است؛ این معبر نسبت به معبرهای کشورهای شمالی و جنوبی تک‌جداره است. در واقع انتقال مواد از طریق آسیای مرکزی به اروپا، نیازمند عبور این مواد از فضاهای سرزمین چند کشور است، در حالی که معبر ایران بدون واسطه دیگری به ترکیه و اروپا منتهی می‌شود. کوتاهی مسیر و فضاهای تقریباً خالی شرق فلات (کویر پهناور لوت و کویر نمک) بخشی از این امتیازات است (کریمی‌پور، ۱۳۷۹: ۱۵۱).

استان‌های هرمزگان و سیستان و بلوچستان با بیش از ۱۸۰۰ کیلومتر مرز آبی و همجواری با استان‌های کرمان، فارس و بوشهر به لحاظ وضعیت خاص جغرافیایی و شیوه بافت سنتی حاکم بر آن و به دلیل عدم وجود زمینه کارهای اجتماعی برای اشتغال مردم و شرایط بد آب‌وهوایی و نبودن امکانات کشاورزی و دامداری و همچنین وابستگی قومی و مذهبی با برخی از کشورهای حوزه خلیج فارس از دیرباز محل مناسبی برای ورود و خروج کالاهای قاچاق بوده و می‌توان گفت قاچاق کالا ریشه در آداب و سنن صدها ساله اکثر مردم استان دارد. عمده کالاهایی که به صورت قاچاق وارد می‌شود، عبارتند از: پارچه، لوازم آرایشی و بهداشتی، قطعات ماهواره‌ای، مشروبات الکلی، آلات قمار، تلفن همراه، پوشاک، کفش، اسباب‌بازی و غیره. عمده کالاهای قاچاق که از کشور خارج می‌شود شامل سوخت، احشام و انسان می‌شود (پورا احمدی، ۱۳۸۴).

در هر صورت تازمانی که افغانستان به عنوان کشوری فقیر، تحت اشغال و محروم باقی بماند، تهدید ناشی از موادمخدر و تنگناهای متعدد و پیچیده ناشی از آن برای ایران پایدار خواهد بود. مقابله با بحران موادمخدر نه تنها نیازمند هماهنگی و همکاری تنگاتنگ سه‌جانبه افغانستان، پاکستان و ایران است، بلکه محتاج نوعی عزم بین‌المللی برای کمک به تغییر شیوه تولید و کشت و زرع در افغانستان است؛ به نحوی که کشاورزان افغان و ایالت‌های شمالی پاکستان، از عهده تأمین معاش خود برآیند. از سوی دیگر، استقرار هر دولت مخالف ایران در افغانستان این امکان را فراهم می‌آورد تا با حمایت از قاچاق موادمخدر، فضای شرق و جنوب شرق کشور را ناامن سازد. آن‌سان که طالبان برای ایجاد تغییر در سیاست خارجی ایران، از این حربه استفاده کرد (همان، ۱۵۳) از این رو مجاورت با بزرگ‌ترین کشور تولیدکننده موادمخدر جهان از یک سو و قرار گرفتن در

مسیر تولید و مصرف این مواد از سوی دیگر به شدت بر امنیت مرزهای شرقی تأثیر منفی گذاشته است و علی‌رغم هزینه‌های فراوان مالی و شهادت بسیاری از نیروهای مسلح برای جلوگیری از قاچاق موادمخدر از مسیر ایران، متأسفانه تهدید قاچاق موادمخدر از مرزهای جنوب شرقی و ناامنی‌های ناشی از آن هنوز برطرف نشده است.

جدول ۲. انواع مواد مخدر کشف‌شده در سواحل مکران به تفکیک شهرستان (کیلوگرم)

سال	جمع	هرویین	مرفین	تریاک	حشیش	سایر
چابهار	۱۶۸۰/۶۰۱	۱/۴۷۹	۰	۱۱۵۷/۰۴۹	۵۱۸/۸۳۱	۳/۲۴۵
کنارک	۷۱۸/۸۳	۱/۳۲۵	۳	۶۳۹/۳۲۱	۷۴/۴۶	۰/۳۳۸
جاسک	۷۶۱۱	۴/۰۲۸	۰	۶۷۸۶	۷۲۴	۹۷/۰۲۶

منبع: سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان و استان هرمزگان، ۱۳۹۱.
بزرگترین بازار هدف تولید و صادرکنندگان تریاک در افغانستان، کشور ایران است. بیش از ۸۳ درصد تریاک و حدود ۴۵ درصد هروئین قاچاق‌شده از افغانستان وارد ایران می‌شود (UNODC, 2011:5,23). موادمخدر که عمدتاً از نوع تریاک بوده از سیستان و بلوچستان و بندر چابهار و بنادر تابعه و از طریق شناورهای تندرو و صیادی وارد منطقه شده و در سواحل جاسک و سیریک میناب و بندرعباس یا از طریق دریا به استان‌های بوشهر و خوزستان یا کشورهای حوزه خلیج فارس منتقل می‌شود. قابل ذکر است که در فقه و فرهنگ اهل سنت خرید و فروش موادمخدر مباح است و علمای اهل سنت زکات آن را نیز دریافت می‌کنند. این درآمد سرشار مولوی‌ها با دریافت زکات از ناحیه قاچاق و کشت موادمخدر در واقع نوعی مشروعیت به این تجارت داده است.

تهدیدات امنیتی - دفاعی از بعد اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در سواحل مکران ایران - ساختار جمعیتی

توزیع جمعیت در مناطق مختلف از جمله نکات اساسی و کلیدی در آمایش سرزمین است. تداوم زندگی در مناطق مختلف با میزان امکانات رفاهی منطقه ارتباط مستقیمی دارد؛ بدین معنا که اگر دولت توجهی به نیازها و آمایش منطقه نداشته باشد، تداوم زندگی مردم در آن با مشکل مواجه خواهد شد که خلأ حضور جمعیت و مردم در هر منطقه‌ای می‌تواند امر دفاع و امنیت را به نوعی مختل کند (میرمحمدی، ۱۳۸۶: ۲۳۲). خالی بودن مرزهای ساحلی مکران کشور از جمعیت و مهاجرت به شهرهای بزرگ بر اثر شرایط سخت اقتصادی و فقدان امکانات لازم برای زندگی در این منطقه تأثیر سوء

آن در امنیت سواحل مکران کشور را به وضوح قابل لمس می‌کند. ترکیب جمعیتی، به خصوص ترکیب مذهبی و قومیتی از موضوعاتی است که می‌تواند در مسائل دفاعی و امنیتی سواحل مکران مؤثر واقع شود. گرایش مردم منطقه به کشورهای همسایه به علت نزدیکی قومیتی- فرهنگی، فاصله زمانی کم و دوری از مرکزیت کشور می‌تواند همگرایی را تضعیف کند. جمعیت شهرهای اصلی بیشتر اهل تسنن هستند که باید در برآوردها مورد توجه قرار گیرد

جدول ۳. ترکیب جمعیتی منطقه سواحل مکران (سال ۱۳۹۵)

شهر	جمعیت	اهل تسنن	شیعه	قومیت عمده
چابهار	۲۸۳۲۰۴	۹۵ درصد	۵ درصد	بلوچ
کنارک	۹۸۲۱۲	۹۵ درصد	۵ درصد	بلوچ
جاسک	۵۸۸۸۴	۶۵ درصد	۳۵ درصد	بلوچ

منبع: (برگرفته از سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان و استان هرمزگان، ۱۳۹۵).

- بنیادگرایی

چالش‌های ایدئولوژیک بعد از قدرت گرفتن طالبان در قندهار از سال ۱۹۹۴ میلادی شدت بیشتری گرفته و به تدریج منطقه سیستان و بلوچستان را تحت تأثیر خود قرار داده است. در عین حال به نحو آشکاری اندیشه طالبانی در چالش با انقلاب اسلامی قرار گرفته و در کوئته مرکز ایالت بلوچستان پاکستان ناسیونالیسم بلوچ را نیز به مبارزه کشانده است (ملازهی، ۱۳۸۰: ۹۵). در همین راستا، بسیاری از رهبران مذهبی بلوچ در خارج از کشور در کشورهای عربستان، پاکستان و هند تحصیل می‌کنند و یا از اندیشه‌های حاکم بر فضای حوزه‌های علمی آنها متأثر می‌گردند. مولوی عبدالحمید، امام جمعه اهل سنت زاهدان می‌گوید: «به این دلیل که سطح سواد و مدرکی که در عربستان به مولوی‌ها داده می‌شود، بالاتر است، در نتیجه بسیاری از مولوی‌ها علاقه‌مند هستند که در شان را در آنجا به‌تمام برسانند و مدارکی که در هند و پاکستان اعطا می‌شود، ارزش علمی معتبری ندارند (حافظ‌نیا و کاویانی، ۱۳۸۵: ۳۳). باتوجه به اینکه سیاست‌های کشور عربستان هم از بعد مذهبی و هم از بعد سیاسی در منطقه در تضاد با جمهوری اسلامی ایران است، در نتیجه آموزش مولوی‌های ایرانی تاحدممکن ضد مذهب کشور (شیعه) و سیاست‌های حکومتی ایران است که در آینده می‌تواند برای کشور دردسرساز شود و حس ناسیونالیستی مذهبی و قومی را تقویت نماید.

مشارکت گسترده مردم و انتقال قدرت تصمیم‌گیری به نهادهای منطقه‌ای و به‌طور کلی تمرکززدایی اداری، ناموفق بوده و همواره به‌صورت متمرکز عمل کرده است. درنهایت، نظام سیاسی- اداری بسیط و تمرکزگرا حاکم بر کشور، یکی از مهم‌ترین دلایل توسعه‌نیافتگی مناطق محروم کشور خصوصاً «سواحل مکران می‌باشد».

دوری از مرکز کشور

یکی از ویژگی‌های اصلی مناطق مرزی، دوری از مرکز کشور است. این مسئله جغرافیایی که از طبیعت مناطق مرزی ناشی می‌شود، پیامدهای نامطلوبی را برای مناطق مرزی همراه دارد که مهم‌ترین آن، محرومیت شدید و حاشیه‌ای بودن این مناطق و قرارنگرفتن آنها در مسیر امواج توسعه کشور است. دوری از مرکز جغرافیایی کشور که به‌معنای دوری از مراکز تصمیم‌گیری سیاسی، اداری، قضایی و اجرایی کشور است، باعث می‌شود مناطق مرزی، هم به‌دلیل دوری از مرکز و هم به‌دلیل فقدان قابلیت‌های جمعیتی و صنعتی در این مناطق، کم‌تر در جریان برنامه‌های توسعه داخلی قرار گیرند (عندلیب، ۱۳۸۰: ۲۰۲). در شکل‌گیری مسائل امنیتی و توسعه‌ای در سواحل مکران، گسست‌هایی وجود دارد که یکی از آنها، گسست این استان به‌لحاظ اقلیمی و جغرافیایی با دیگر مناطق کشور است. گستره جغرافیایی زیاد و شرایط نامناسب طبیعی، افزون‌بر رفت‌وآمد آسان و زیاد مردم این منطقه با کشورهای همجوار که به‌دلیل نزدیکی به آن‌سوی مرز صورت می‌گیرد؛ مشکلاتی را برای عاملین تأمین امنیت در این مناطق ایجاد می‌کند. همچنین، این منطقه به‌واسطه تمایز مذهبی و فاصله جغرافیایی نسبت به مرکز، از مناطقی است که زمینه‌های امنیت ملی و ناحیه‌ای کشور را آسیب‌پذیر می‌سازد که این عمل نیز به‌نوبه خود موجب کندی توسعه می‌شود (کوساری و حیدری، ۱۳۸۸: ۱۸۸). در حال حاضر، سواحل مکران با فاصله‌ای حدود ۱۴۳۰ کیلومتر، بیشترین فاصله را از تهران به‌عنوان پایتخت کشور دارد. این وضعیت شرایط نامطلوبی برای این منطقه به‌حساب می‌آید.

منبع: (Geographer, Copernicus US Dept of State, Image Landsat, Google Earth, 2017)

عدم وجود برنامه‌ریزی بلندمدت توسعه‌ای در منطقه

در تشکیلات اداری کشور مدت‌های طولانی است که فرهنگ برنامه‌ریزی و تفکر برنامه‌ای به مفهوم علمی و فنی آن نتوانسته است در شبکه کارگزاران دولتی به صورت حقیقی چهره واقعی خود را نمایان سازد (چمران، ۱۳۸۷: ۲۵۵). در زمینه طرح‌ها و برنامه‌های توسعه، بحث‌های انتقادی این است که برنامه‌ها تا حدودی کم‌وبیش از ظرف کارشناسی خارج می‌شود و تحت تأثیر عواملی چون خواست‌های مدیران یا مسائل سیاسی به حق یا ناحق قرار می‌گیرد. ایران کشوری پهناور با شرایط ویژه جغرافیایی و اقلیم‌های متفاوت و گوناگون است. این شرایط، سبب پدید آمدن چشم‌اندازهای جغرافیایی متفاوتی شده است. این چشم‌اندازهای متفاوت جغرافیایی، در گذر زمان، فرازونشیب‌های فراوانی را

طی کرده و شاهد دگرگونی‌های فراوانی بوده است. به‌همین سبب، در نواحی مختلف ایران، امر توسعه، یکسان عمل نکرده و نابرابری‌هایی را به‌وجود آورده است. مناطق جنوب شرقی و سواحل مکران، به‌علت قراردادن در مکان جغرافیایی خشک و نیمه‌خشک، از نعمت توسعه، نسبت به سایر مناطق بی‌بهره مانده است. توسعه نابرابر این مناطق در ایران، نه‌تنها به‌علت شرایط نامناسب جغرافیایی، بلکه به‌لحاظ ضعف برنامه‌ریزی و مدیریت بلندمدت توسعه نیز می‌باشد.

تحریم‌های غرب علیه ایران

هرچند ایران با رویکرد اقتصاد مقاومتی تا حدودی توانسته است از اثرات تحریم‌های کشورهای بزرگ بکاهد، اما نباید از این نکته غافل شد که از مهم‌ترین راه‌های توسعه بنادر، استفاده از سرمایه‌گذاری‌های خارجی است و امریکا هر شرکت و یا کشورهایی را که بخواهند در سواحل ایران سرمایه‌گذاری کنند، تحریم می‌نماید و از سوی دیگر امریکا درصدد توسعه بندر گوادر پاکستان به‌عنوان رقیب این منطقه می‌باشد.

فقر فرهنگی مردم در منطقه

براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن کشور در سال ۱۳۹۵، میزان متوسط باسوادی جمعیت ۶ ساله و بیشتر کل کشور برابر ۸۷ درصد است که متأسفانه استان‌های واقع در سواحل مکران کشور یعنی استان سیستان و بلوچستان و استان هرمزگان به‌ترتیب با ۷۶ و ۸۷ درصد جزء پایین‌ترین درصدهای باسوادی کشور را دارند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). فقر فرهنگی حاکم بر منطقه در نتیجه پایین بودن نرخ باسوادی در منطقه، عدم وجود مراکز آموزش عالی، اشتغال مردم منطقه در زمینه قاچاق کالا و وضعیت خاص جغرافیایی، بستر مناسب و مساعدی برای ایجاد زمینه‌های شرارت و ناامنی فراهم می‌کند.

تهدید امنیتی دفاعی از بعد نظامی در سواحل مکران ایران

- شرارت و اقدامات تروریستی

بیشترین تهدید از نظر اقدامات تروریستی در منطقه مورد مطالعه ناشی از وجود تفکرات افراطی در کشور افغانستان است. این تفکرات افراطی و بنیادگرا عبارت از القاعده، طالبان و وهابيون می‌باشد که همه این تفکرات افراطی، منشأ مذهبی - دینی دارند.

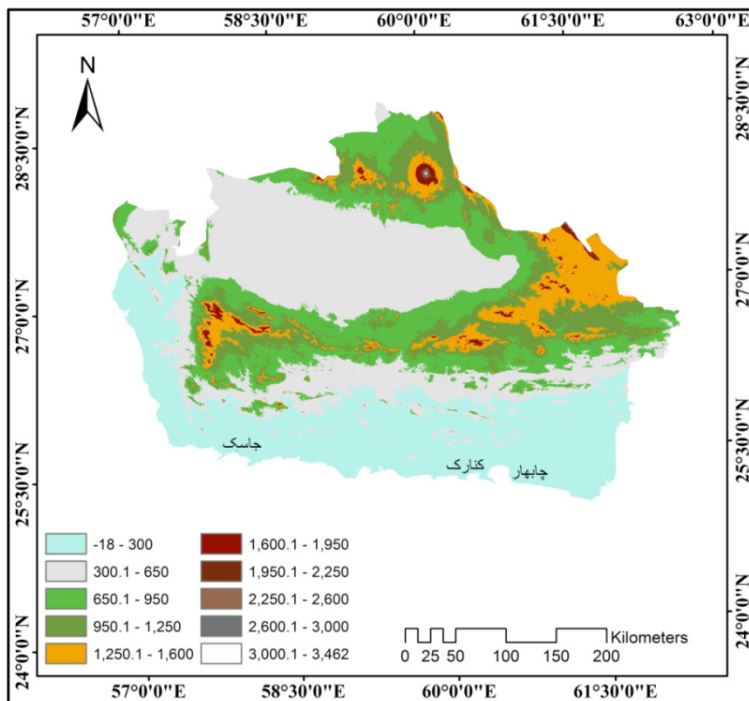
آنچه در حادثه‌های تروریستی در مناطق جنوب شرق ایران، حائز توجه و اهمیت است، امنیت تروریسم در خاک پاکستان و افغانستان می‌باشد. پاکستان و افغانستان در سال‌های اخیر همواره کانون اقدام‌های تروریستی و خشونت‌های بی‌شمار بوده‌اند. حوادثی همچون ترور و شهادت مرزبانان و عناصر نظامی بلندپایه کشور در سال‌های اخیر در مرزهای شرقی و جنوب شرقی کشور، مبین این حقیقت است که ساماندهی و هدایت جریان‌های تروریستی از خاک پاکستان و افغانستان صورت می‌گیرد و تروریست‌ها و عوامل نفوذی به راحتی قادر به عبور از مرزهای این کشور به داخل ایران و بازگشت دوباره هستند (احمدی پور و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۳).

- حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای

معمولاً حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای در یک منطقه باتوجه به شرایط حساس آن منطقه زمینه‌ساز ناامنی خواهد بود. همکاری این قدرت‌ها با برخی از کشورهای منطقه و خصومت با برخی دیگر، زمینه تضاد و ناامنی را فراهم می‌سازد. گسترش یا کاهش روابط این کشورها با ایالات متحده آمریکا برای ایران تأثیر مستقیم داشته و می‌تواند اثرات جدی بر امنیت ملی و تمامیت ارضی ایران به‌ویژه در جنوب شرق کشورمان داشته باشد (پورخسروانی، ۱۳۸۸). در حال حاضر، آمریکا به‌عنوان دشمن اصلی ایران در کشورهای افغانستان، پاکستان و کشورهای عربی حوزه خلیج فارس و دریای عمان نفوذ دارد. این شرایط را باید به‌عنوان یک تهدید امنیتی - دفاعی برای سواحل مکران کشور به حساب آورد.

- ساختار توپوگرافی منطقه

عقبه نامناسب منطقه از جمله وجود ارتفاعات مکران، چاله جازموریان و منطقه دلگان در استان سیستان و بلوچستان، امکان عبور از این منطقه برای نفوذ به مرکز کشور را فراهم نمی‌کند؛ بنابراین، امکان برنامه‌ریزی دشمن برای انجام عملیات وسیع نظامی از این منطقه با هدف نفوذ به داخل کشور محدود است؛ اما همین عقبه نامناسب سواحل مکران و وجود خورهای متعدد در طول ۶۰۰ کیلومتر نوار ساحلی و تقریباً خالی بودن منطقه از سکنه، هم فرصت‌های مناسبی در اختیار قاچاقچیان بین‌المللی مواد مخدر و سلاح و مهمات قرار داده و هم امکان برنامه‌ریزی دشمن را برای انجام عملیات محدود و ایذایی با اعزام تیم‌های تروریستی به عمق خاک ایران، فراهم ساخته است. از طرف دیگر به دلیل کم‌بودن عمق دریا در نزدیکی سواحل منطقه، امکان نزدیک شدن ناوهای بزرگ دشمن میسر نمی‌باشد (احمدی و فتح‌الله‌زاده، ۱۳۹۵: ۲۵).

منبع: (ترسیمات نویسندگان)

نتیجه گیری

در منطقه مورد مطالعه یعنی سواحل مکران ایران آنچه امروز به عنوان واقعیتی تلخ وجود دارد، محرومیت شدید، توسعه نیافتگی، فقر، کمبود جمعیت، ناامنیتی و انزوای جغرافیایی و سیاسی است. اثرات این ویژگی‌های منطقه در نبود و ضعف زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی توسعه، نمایان می‌شود. با توجه به مباحث انجام گرفته می‌توان نتیجه گرفت که سواحل مکران ایران از نظر موقعیت جغرافیایی و ژئواستراتژی برای کشور دارای موقعیت و جایگاه ویژه‌ای می‌باشد. با توجه به حساس بودن تنگه هرمز به هرگونه اقدام نظامی و تعطیل شدن صادرات و واردات کشور در صورت هرگونه تنش، شایسته است تا قبل از هرگونه زیانی برای کشور ملاحظات در سواحل مکران اتخاذ شود تا در مواقع تنش و ناامنی در منطقه، کشور از هرگونه بحران و تهدید مصون بماند. از طرف دیگر، مسئولان کشور باید به این نکته بسیار توجه نمایند که سواحل مکران ایران به دلیل ارتباط مستقیم با آب‌های آزاد دنیا (اقیانوس هند) می‌تواند کشور را به یک قدرت بین‌المللی تبدیل نماید و ایران نباید این موقعیت عالی را از دست

بدهد و باید نیروی دریایی کشور را به‌عنوان یک قدرت جهانی در معرض دید همگان قرار دهد.

فواید استفاده از مسیر سواحل مکران برای کشور دارای دو بعد ملی و فراملی است. در بعد ملی استفاده از مسیر سواحل مکران به‌جای سواحل خلیج فارس، به‌نوعی نجات اقتصاد ملی محسوب می‌شود و ایران از وابستگی به تنگنای خلیج فارس و وابستگی شدید به تنگه هرمز رهایی می‌یابد و تهدیدی برای صادرات و واردات کشور دیگر وجود نخواهد داشت. در بعد فراملی برخورداری از مزیت نسبی (کم‌ترین مسافت و زمان و در نتیجه کم‌ترین هزینه) نسبت به سایر بنادر رقیب بیرونی برای ارتباط با افغانستان و آسیای میانه و ترانزیت کالا به این کشورها می‌تواند اقتصاد ملی را حالتی پویا بخشد. به‌نظر نویسنده اگر راه‌اندازی و توسعه این مسیر ترانزیتی در دستور کار برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران کشور قرار گیرد، بهترین راهکار و راهبرد برای توسعه پایدار، سواحل مکران ایران و حتی منطقه جنوب شرق و استان‌های محور شرق می‌باشد.

در این تحقیق به تحلیل و بررسی شاخص‌های ملاحظات امنیتی - دفاعی سواحل مکران ایران که در قالب سه گروه از شاخص‌های محیط طبیعی، اجتماعی - اقتصادی و نظامی پرداخته شد. نتایج حاکی از آن است که در شرایط حاضر، کشور ایران باید در ابتدای امر، ملاحظات امنیتی - دفاعی را از بعد مسائل نظامی در سرلوحه اقدامات خود قرار دهد تا با این رویکرد زمینه احساس امنیت را برای گردشگران، سرمایه‌گذاران و مردم بومی منطقه فراهم نماید. این رویکرد باعث توسعه منطقه در آینده خواهد شد. "امنیت و توسعه پایدار" در این تحقیق از نقش محوری برخوردارند و به‌همین دلیل در بخش نظری تحقیق به‌صورت مفصل به تعاریف و ارائه آراء و نظریات دانشمندان داخلی و خارجی در این رابطه پرداخته شد. به‌نظر محقق و با در نظر گرفتن الگوهای توسعه، بهترین رویکرد برای توسعه‌ای پایدار و یکپارچه و دستیابی به امنیت پایدار، استفاده از "راهبرد توسعه یکپارچه منطقه‌ای" است که از نظرات آقای مایک داگلاس نشئت می‌گیرد. ایشان عقیده دارند در برنامه‌های توسعه نباید صرفاً به دید اقتصادی (قطب رشد) توجه شود، بلکه باید علاوه بر مسائل اقتصادی به مسائل اجتماعی، محیطی و فرهنگی هم توجه شود و توسعه یکپارچه شهر و منطقه پیرامون (روستا شهر) در نظر گرفته شود. در پایان، باید به این نکته توجه نمود که هیچ توسعه‌ای بدون امنیت و هیچ امنیتی بدون توسعه محقق نخواهد شد. در نتیجه رسیدن به امنیت پایدار در این منطقه نیازمند جذب جمعیت در چارچوب یک نظریه همه‌سونگر است که نقاطی (نه

قطبش) برای رشد انتخاب شود تا جمعیت، در کل منطقه تقسیم شود که تقسیم‌شدن جمعیت خود می‌تواند زمینه‌ساز امنیت پایدار منطقه شود.

در پایان راهکارهای زیر در جهت توسعه ملاحظات امنیتی - دفاعی در سواحل مکران ایران به شرح زیر ارائه می‌شود:

۱. دیدد آمایشی و همه‌سونگر به بحث امنیت و دفاع نه‌صرفاً بخشی برای توسعه منطقه؛

۲. جذب جمعیت به‌عنوان راهکاری آینده‌نگرانه برای رسیدن به امنیت پایدار در منطقه؛

۳. احداث اسکله‌های تجاری با توجه به اصول پدافند غیرعامل (اسکله‌های تجاری نظامی)؛

۴. حضور بیشتر نیروها و ناوگان‌های نظامی در منطقه ساحلی و حتی داخل دریا؛

۵. افزایش رزمایش‌های نظامی در آب‌های آزاد اقیانوس هند؛

۶. ایجاد مراکز آموزش عالی در ارتباط با مسائل امنیتی - دفاعی و پدافند غیرعامل؛

۷. تقویت روابط بین‌المللی منطقه مخصوصاً با کشور پاکستان و افغانستان؛

۸. تقویت احساس ملی‌گرایانه بین مردم بومی منطقه؛

۹. افزایش مراکز آموزشی عمومی و تحصیلات عالی در جهت ارتقای فرهنگ مردم

منطقه؛

منابع

- احمدی پور زهرا؛ حیدری، موصولو طهمورث و میرجلالی، اکبر (۱۳۹۰)، تبیین عوامل ناامنی در جنوب شرق ایران، نشریه مطالعات اجتماعی، دوره جدید، شماره ۲۷.
- احمدی سیدعباس؛ حیدری، موصولو طهمورث و نیکزاد روح‌الله (۱۳۹۲)، جنبه‌های بین‌المللی ژئوپلیتیک زیست‌محیطی، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۵، شماره ۳.
- احمدی، سیدعباس و فتح‌الله‌زاده، مرتضی (۱۳۹۵)، نقش ویژگی‌های جغرافیایی منطقه مکران در ارتقای منزلت ژئوپلیتیکی ایران، مجموعه مقالات همایش فراوری پتانسیل‌های ژئوپلیتیکی توسعه در کرانه‌های اقیانوسی جنوب شرق کشور، تهران.
- اطاعت، جواد و موسوی، سیده‌زهرا (۱۳۸۹)، تمرکز زدایی و توسعه پایدار در ایران، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۱.
- افتخاری، اصغر (۱۳۷۹)، جغرافیای امنیتی؛ بررسی کانون‌های بروز «انقلاب - ۲» از دیدگاه امام خمینی (ره)، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۹.
- بلوچ، ازیرو لطفی، حیدر (۱۳۹۷)؛ نگرشی کلان بر برنامه‌ریزی و سازماندهی فضا در منطقه مکران (مطالعه موردی: چابهار)، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، سال ۸، شماره ۴.
- پوراحمدی، حسین (۱۳۸۴)، اقتصاد سیاسی جهانی و ساختار نوین امنیت در خلیج فارس، فصلنامه راهبرد دفاعی، شماره ۵۵.
- پورخسروانی، انیس (۱۳۸۸)، همکاری ایران و پاکستان در عرصه امنیت انسانی: موانع و راهکارها، قابل دسترس در: www.birjand.ac.ir.
- پورموسوی، سیدموسی (۱۳۸۶)، ملاحظات دفاعی - امنیتی در آمایش سرزمینی ج.ا. ایران، فصلنامه راهبرد دفاعی، پیاپی ۱۵.
- تصدیقی، محمدعلی (۱۳۸۹)، مؤلفه‌های امنیت سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در افق چشم‌انداز ۱۴۰۴ جمهوری اسلامی ایران (باتأکید بر امنیت درونی)، ماهنامه مهندسی فرهنگی، سال چهارم، شماره ۴۳ و ۴۴.
- تهامی، سیدمجتبی (۱۳۸۹)، ابعاد اجتماعی و فرهنگی امنیت ملی، ارتش جمهوری اسلامی ایران (آجا)، تهران، ایران.
- چمران، حسین (۱۳۸۷)، روند تکامل ساختار سازمان برنامه و بودجه، تحقیقات اقتصادی ایران، تهران، تهران.
- چوخاچی‌زاده مقدم، محمدباقر (۱۳۸۱)، آمایش و دفاع سرزمینی، مجموعه مقالات آمایش و دفاع سرزمینی تهران، انتشارات دانشگاه امام حسین (ع).

حافظانیا، محمدرضا و رومینا، ابراهیم (۱۳۸۴)، تحلیل ظرفیت‌های ژئوپولیتیک سواحل جنوب شرق ایران در راستای منافع ملی (فضای موردغفلت)، مجله جغرافیا و توسعه، شماره پیاپی ۶، دانشگاه سیستان و بلوچستان.

حافظانیا، محمدرضا (۱۳۸۱)، جغرافیای سیاسی ایران، تهران: انتشارات سمت.

حافظانیا، محمدرضا و کاویانی، مراد (۱۳۸۵)، نقش هویت قومی در همبستگی ملی (مورد: قوم بلوچ)، پژوهش دانشگاه اصفهان (علوم انسانی)، جلد بیستم.

ذوالفقاری، یوسف (۱۳۸۴)، مدیریت و ساماندهی سواحل در قانون برنامه سوم و چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی؛ مجله علمی- تخصصی و تحقیقاتی بندر و دریا (ویژه‌نامه مناطق ساحلی یکپارچه کشور)، سال بیستم، شماره ۱۲۶.

رضائی سکه‌روانی، داود؛ واثق، محمود و خادم‌دقیق، امیرهوشنگ (۱۳۹۶)، نقش نیروی دریایی راهبردی در توسعه سواحل مکران و تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ایران، فصلنامه راهبرد دفاعی، دوره ۱۵، شماره ۲، شماره پیاپی ۵۸.

رحمت‌اللهی، حسین؛ لکزایی نجف؛ ارسطو محمدجواد و حاجزاده، هادی (۱۳۹۴)، امنیت سیاسی افراد و مرجع آن در فقه امامیه، فصلنامه حقوق اسلامی، دوره ۱۲، شماره ۴۴. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۳)، ضوابط آمایش سرزمین کشور، دفتر آمایش و توسعه پایدار.

سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان (۱۳۸۸)، مرکز آمار ایران.

سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان (۱۳۹۱)، مرکز آمار ایران.

سالنامه آماری استان هرمزگان (۱۳۹۱)، مرکز آمار ایران.

سرشماری ۱۳۹۵، مرکز آمار ایران، اطلاعات استانی، قابل دسترس در: <http://www.amar.org.ir>

سهامی، حبیب‌الله (۱۳۸۸)، آمایش و مکان‌یابی، تهران: انتشارات دانشگاه صنعتی مالک اشتر.

شوشتری‌زاده ناصری، علی (۱۳۹۱)، حفاظت از ساحل و ارتقای جایگاه گردشگری منطقه مکران با استفاده از پوشش گیاهی، همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران.

عزتی، نصرالله؛ پورحیدری، اسفندیار و اقبالی، ناصر (۱۳۹۰)، نقش و جایگاه آمایش مناطق مرزی در نظام برنامه‌ریزی (مطالعه موردی: مناطق مرزی ایران)، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال سوم، شماره چهارم.

عندلیب، علی‌رضا (۱۳۸۰)، اصول و مبانی آمایش مناطق مرزی، دوره عالی جنگ دانشگاه

امام حسین، تهران.

عزتی مرتضی و دهقان، محمدعلی (۱۳۸۷)، امنیت اقتصادی در ایران، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات اقتصادی.

فیضی، رمضان (۱۳۹۰)، بررسی ظرفیت‌های جغرافیای نظامی کرانه‌های شمالی دریای عمان، مجموعه مقالات همایش جغرافیا، توسعه، دفاع و امنیت در جنوب شرق کشور، دانشگاه امام حسین (ع).

قیصری، نورالله (۱۳۹۲)، امنیت پایدار جمهوری اسلامی ایران؛ الگویی برای تبیین و اجرا، فصلنامه دانش سیاسی، سال نهم، شماره اول (پیاپی ۱۷).

کاوایانی‌راد، مراد (۱۳۹۲)؛ تبیین نسبت اکولوژی و سیاست در مجموعه مقالات اکولوژی سیاسی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

کریمی‌پور، یدالله (۱۳۷۹)، ایران و همسایگان (منابع تنش و تهدید)، تهران: جهاد دانشگاهی تربیت مدرس.

کوساری، اسد و حیدری، محمد (۱۳۸۸)، «بررسی نقش قوم بلوچ در امنیت مرزهای جنوب شرق ایران»، فصلنامه اندیشه انتظامی و مرز، سال چهارم، شماره اول.

ملازهی، پیرمحمد (۱۳۸۰)، تحولات سیاسی - ایدئولوژیک در بلوچستان، فصلنامه مطالعات ملی، سال دوم، شماره ۸.

میرمحمدی، سیدمحمد (۱۳۸۶)، آمایش سرزمین و ملاحظات امنیت اقتصادی، مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد.

ویژه، محمدرضا (۱۳۸۹)، امنیت حقوقی به‌مثابه شرط تحقق امنیت قضایی، فصلنامه راهبرد، سال بیستم، شماره ۵۸.

Art, R., (1993), "Security", in: Krieger, Joel (Ed.): The Oxford Companion to Politics of the World, Oxford: Oxford University Press, PP: 820-22.

Buzan, B., (1991); People, states and fear: An Agenda for International Security Studies in the post-cold war Era, London: Harvester wheatsheat publication.

Google Earth, Image Landsat ,2017, Copernicus US Dept of State Geographer.

Haftendorn, H., (1991), The Security Puzzle: Theory-Building and Discipline-Building in International Security, International Studies

Quarterly, Volume 35, Issue 1, March 1991, Pages 3–17,

Hamer, j., (2012), keynote address. global security forum, center for strategic and international studies, usa.

Kayyem, j., (2012), Ebola outbreak is quelled-this time, boston Globe, August 9.

Kummer, R. E : Kummer, RB(2010). Shelter Design Data U.S.A Department of Defence, Office of Defence.

Oxford research group 2012. <https://www.oxfordresearchgroup.org.uk>

Shaffer, B(2007). “Shiite Crescent’ might not be what it seems.” The Baltimore sun.

Shaw, D, Sicks O.,(2010), Factors Interactions in Spatoril Plannin: Case Study of UK.

Thomas, Raju G.C., (2003)., What is Third World Security?, in: Annual Review *Political Science*, 6: 205–32; at: <http://arjournals.annualreviews.org>.

Tookey, Douglas L(2007). “The environment, security and regional cooperation in Central Asia.” Communist and Post-Communist Studies 40, no. 2.

Udovic, M., Philippe Thomas, A. Mirgorodsky, O. Durand, M. Soulis, Olivier Masson (2006), Thérèse Merle-Méjean, and Jean-Claude Champarnaud-Mesjard. “Thermal characteristics, Raman spectra and structural properties of new tellurite glasses within the Bi₂O₃–TiO₂–TeO₂ system.” *Journal of Solid State Chemistry* 179, no. 10 (2006): 3252-3259.

UNODC (2011). The Global Afghan Opium Trade: A Threat Assessment, Vienna.

Wohlforth, William C., ed(2010). Cold War endgame: oral history, analysis, debates. Penn State Press.